

Rizsányi Attila

· Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
· Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
· rizsati@gmail.com

A MEGSZÓLALTATÁS MINT VERSÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉG

Live Presentation of Poetry as a Way of Verse Interpretation

Glasna interpretacija kao mogućnost tumačenja pesama

A versek érdemi megszólaltatása minden esetben egyfajta megközelítési, értelmezési mozzanattal jár együtt, hiszen az interpretáló személy óhatatlanul kapcsolatba lép az adott költeménnyel.

A dolgozat figyelmének középpontjában ez az értelmezői mozzanat áll: sajátosságainak vizsgálata során rá kíván világítani meghatározó tényezőire, illetve az után az esetleges többlet után kutat, amellyel a megközelítésnek ez a módja szolgálhat.

A vizsgálat tárgyává választott, a téma vonatkozásában különböző szempontok miatt sajátosnak mondható költeményeket (Kölcsey Ferenc: *Hymnus*, Illyés Gyula: *Bartók*, Kosztolányi Dezső: *Akarsz-e játszani?*, Varró Dániel: *Tizenegy limerik meg Gasztro-nómiai limerikek*) nagyító alá helyezve arra is választ keres a dolgozat, hogy mennyiben határozható meg egy-egy tipikus változata a költemények élőszóbeli interpretációjának, mennyiben határolhatja be egy szöveg a megszólaltatással járó értelmezés lehetőségeit.

Kulcsszavak: versmondás, versmegszólaltatás, interpretáció, versmegszólaltatás mint értelmezés, a megszólaltatás variációi, tipikus megszólaltatás

A verskultuszhoz is köthető versmondói kultúrával a társadalom nagy hányada kapcsolatba kerül valamilyen módon, hiszen egyrészt kevés gyermekkorról mondható el, hogy abban egyáltalán nem történt nyilvános szavalás, másrészt pedig bevett gyakorlatnak számít, hogy a nyilvános rendezvények egy adott, dramaturgiai viszonylag megfelelő pontján elhangzik egy-egy vers, gyakran az ünnepélyessé tétel szándékával. S miközben éppen a jelenség általánossága miatt egyfajta másodlagosságot kap ilyen esetekben a versmondás, illetve rosszabb esetben akár egészen háttérbe is szorul, mégsem kerülhető meg az általa kiváltott hatásmechanizmus.

A versmondással kiegészülő rendezvények példája jól illusztrálja, hogy milyen kölcsönhatási rendszer jöhet létre a szövegmegszólaltatás és a neki helyet

adó rendezvény között: amíg az elhangzó vers is rányomja bélyegét az egyéb műsorelemekre, addig ez a bizonyos közeg is kihat arra, hogyan szólal meg a költemény, illetve milyen járulékos értelmi jegyekkel egészül ki. Vizsgálódások tárgyát képezhetné, hogy miként hatott például a *Nemzeti dal* azon a bizonyos március tizenötödikén, miként egy közelmúltbeli március tizenötödikei megemlékező rendezvényen, s hogyan hathat mondjuk egy szavalóversenyen, ahol egy értékelendő szöveg a sok közül.

„A vers megszólaltatója sosem tehet úgy, mintha értené, amit valójában nem ért, és soha nem kényszeríthet bele egy versbe olyan előadásmódot, amiben ő maga nem hisz teljességgel” (CRUMP 53; ford.: R. A.). Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a – gyakran a vélt vagy valós tehetségre és rutinra támaszkodó, vagy az áldatlan helyzetek miatti – rögtönzés lehetőségét, de a brit szakirodalom idézett mondata is azt feltételezi, hogy a versmondást az előkészület valamilyen formája előzi meg, mint ahogy azt a vonatkozó magyar irodalom is előíranyozza: „A szavalóművészet az irodalmi műalkotások élőszóbeli, művészi megjelentése, előadása” (BÖHM 1989: 8). A versmondást tehát egyfajta *ideális* esetben versértelmezés előzi meg, méghozzá a szövegmondás szempontjából történő, sajátos értelmezés, de ugyanakkor a hallgatóságnak is egy olyan új értelmezési útvonalat mutat, amely eltér az olvasásélménytől, hiszen kihat rá egyebek mellett az előadó szemlélete, alkata, életkora, hangulata, műveltsége, továbbá az elhangzás miliője is.

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy röviden, konkrét szövegpéldákon mutassak rá a versmondással együtt járó számtalan értelmezési lehetőség közül néhányra.

A video- és hangmegosztó technológiák révén számos változatban hallgathatóak meg a magyar irodalom legismertebb, a szavalók által leggyakrabban választott költeményei, azonban Illyés Gyula *Bartók* című versének a Hungaroton által kiadott *Varietas delectat 2.* című CD-n rögzített mindössze négy megszólaltatási változata is jól példázza a megnyíló különböző értelmezési utakat.

A vers első, idézőjelek közé ékelt szava az átlagosnál is nagyobb jelentőséget ad a felütésnek, hiszen ebbe az egyetlen szóba tömöríthető a verstartalmat indukáló jelenség. Gáti József megszólaltatásváltozata azonnal felfokozott, mondhatni felháborodott hangnemmel indít, s noha ez a szöveg ad is lehetőséget bizonyos időközbeni változtatásokra, Gáti ezt a némi patetikuságtól sem mentes, de az érvelést elsősorban indulattal párosuló határozottságot végigvezeti a szövegmondásán. Éppen ennek a felfokozott hangvétellő interpretálásnak tudható be, hogy nemcsak hangerő, de átéltség tekintetében is olyan magaslatokat ér el, amelyet a hanghordozón megszólaló előadók egyike sem. „A verssel úgyszólván át kell itatódni. Az előadónak egyé kell válnia az előadandó művel. Nem húzzuk magunkra, mint a ruhát, hanem mi ássuk magunkat egyre mélyebben a műbe, mert hisz az a cél, hogy mi legyünk tele a verssel és ne a verset telítsük meg önmagunkkal” (GÁTI 1973: 88) – fejt ki meglátásait *A versmondás* című

kötetében Gáti. Ennek tükrében válik világossá, sőt indokolttá az a rendkívüli fokú átéltség, amellyel felhangzik előadásában a vers, illetve az az erő is, amely az első szótól az utolsóig áthatja a szövegmondást, ezzel az értelmi mellett az érzelmi mozzanatok előtérbe kerülését is segítve.

Sokkalta visszafogottabban, szikárabban indít Papp Zoltán, aki egy letisztultabb, talán azt is mondhatnánk, racionálisabb kezdésre alapozza a szöveg elmondását, innen indulva fokoz, s jut el az általa jelentősként megélt szöveghelyek magaslatáig. Noha természetszerűen magához a nullponthoz soha nem tér vissza, nem tart fenn egy olyan konstans feszültséget, mint Gáti, megengedi magának az újabb gondolati egységek másként való hangszerelésének lehetőségét, miközben nem vonhatja ki magát a vers immanens tartalma által diktált lendület és ritmus alól.

„Ím, a vég, mely előre visz. / Ím, a példa, hogy ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja. / Ím, a nagy lélek válasza a létre / s a művészé, hogy megérte / poklot szenvednie.” Az idézett részlet hangzásváltozatai egyértelműen mutatják a megszólaltatás módozatai közötti eltérést, hiszen miközben Gáti József a szövegmondás egészére jellemző hévtől itt sem tekint el, Papp egy egészen visszafogott, szinte prózamegszólaltatási megoldást választ.

Sinkovics Imre *Bartók*-változatának indítása a gúny, de a rácsodálkozás elemeitől sem mentes, ezáltal tehát szintén elhatárolható Gáti megoldásától, de mégis egészen más képet ad Papp felütésétől. Az azonos sorpárral indító második versszak hangzós változatainak megfigyelése ebben az esetben is azt mutatja, hogy a versmondó nem próbál egészen új megközelítési lehetőségeket alkalmazni, a felütésnek az egész szövegre gyakorolt hatása tehát még ebben a sajátos esetben is kitapintható.

A költő általi megszólaltatás pedig Gáti Józsefnek azt az állítását is igazolhatja, miszerint van „a vers adottságainak természetes következménye” a megszólaltatás során (GÁTI 1973: 130), hiszen Illyés Gyula szövegmondása bizonyítja azt, amit a fentebb említett három megszólaltatás esetében is tapasztalhattunk. Nevezetesen azt, hogy ugyan a szöveg számos megoldási lehetőséget hagy elmondójának, különösen az egyes szöveghelyek, részletek esetében, egészében azonban a végletekig egyszerűsített megszólaltatási lehetőséget szinte kizárja. A költő ugyanis vélhetően nem egy nagy precizitással felépített versmondási tervvel jelent meg felvételezéskor, mint ahogy azt az előadóművészekről elvárt, s még csak a színészek esetleges rutinfogásainak birtokában sem, szövegmondását azonban ugyanaz a hangvétel hatja át, amely minden változatnál jelen van, Gátinál a legkifejezettebben.

Kölcsey Ferenc *Hymnus* című versének megszólaltatása számos kihívás elé állítja a mai megszólaltatót, ezeknek két fő csoportját meghatározhatnánk úgy is, mint a széles körben ismert első versszak megközelítése az elváráshorizontok figyelembevételével, illetve a másik a fennmaradó szövegrész az ehhez kapcsolódóan, a mindenkor jelenben is hitelesen történő megszólaltatási problematikája.

Az első versszak szóbeli megszólaltatásakor értelemszerűen a megzenésítés, illetve a megzenésítési lehetőségek nem lehetnek befolyásoló tényezők, sokkal inkább az Isten-megszólítás módozatai jelenthetnek opciókat. A *nemzeti imádságként* is gyakran emlegetett (JÓCSIK 1939) szöveg kéréssel indít, amely akár imaként, de könyörgésként, sőt végső esedezésként is interpretálható, azonban más, kevésbé kézenfekvő alternatívák is kínálkoznak, amelyeket különösen olyan esetekben lehet érdemes megfontolni, ha egymás után több alkalommal is elhangzik a szöveg (például egy *Hymnus*-szavalóversenyen). Egyik ilyen rendhagyó változat lehetne akár az is, amelyben a versben megszólított Istenhez mint egy idősebb, tisztelt *baráthoz* fordulna a versmondó, ezzel pedig az első és utolsó versszak keretébe foglalt teljes költeménynek sajátos árnyalatot adna. Emellett döntést kell hoznia arról, hogy mennyiben enged teret a versre rárakódott értelmezési és elmondási hagyománynak, hiszen noha az *aktualizálás* számos vonatkozó szakirodalom szerint kiemelkedően fontos, egy ilyen szöveg esetében azonban más hatások érvényesítése is megfontolandó, akár az adott szituáció, vagy a továbbítani kívánt pluszmondanivaló fényében.

Szintén a korábbi elhangzások, illetve megoldások száma nehezíti Kosztolányi Dezső *Akarsz-e játszani?* című versének megszólaltatását, amely azonban vélhetően a *játék* szóból adódó téves következtetések hatására vált elterjedté az ifjú szavalók körében. Feltehetően tehát az alapvető értelmezés félresiklása miatt került gyakran olyan megszólaltatókhoz a szöveg, akiknek az esetében önhibájukon kívül kérdőjeleződik meg az elmondottak hitelessége. Éppen ezért tekinthető reális opciónak az, hogy az adekvát megszólaltatás ne csak művészi élménnyel szolgáljon, hanem értelmezési fogódzókat is adjon hallgatóinak.

Annak ellenére, hogy gyakran szólaltatják meg e Kosztolányi-szöveget, mégis könnyen válhat kiművelt beszédtechnikára alapuló üres szövegfelmondássá, az ismétlődő jegyek, sorjázó kérdések ugyanis a megoldások egész palettáját kínálják, éppen ezért érdemes szem előtt tartani azt a javaslatot, hogy még a vers intonálása előtt el kell dönteni, honnan hová szeretne eljutni az előadó (GÁTI 1973). A megszólaltatott vers összképe nagyban függ már az illetőnek az étellel és a játékkal kapcsolatos felfogásától is, ennek tükrében idomíthat hangulatokat, hangulatvilágokat az egyes szövegrészekhez, mindvégig a zársort tartva szem előtt, hiszen ennek a *kimenetelnek* a milyensége retroaktív módon is hathat.

Varró Dániel limerickjei műfajukban (SZEPES–SZERDAHELYI 1981) és keletkezési idejükben is nagyban eltérnek a fentebb említett szövegektől. Ugyan viszonylag elterjednek, ismerteknek mondhatók ezek a szövegek, mégsem találhat olyan egyszerűen korábbi szövegmondási mankóra a leendő megszólaltató. Vállalt feladatát nehezíti továbbá az is, hogy az ilyen és ehhez hasonló rövid, csattanós szövegek és szövegformák esetében az olvasással járó behatások egy részét szóban kell kompenzálnia, egyébként a mondanivaló egy része elveszhet.

A limerickes esetében egyetlen megszólaltatása a legtöbb esetben nem elegendő, tehát többre, egyfajta *ciklusra* van szükség, amely felépülhet a közlés

alapján, de bizonyos előadókban felmerülhet a szabad szelektálás és tetszőleges sorrendbe állítás lehetősége is, mindez pedig meglehetősen közvetlenül hat ki a szöveg által keltett értelmezésre. Ezt követően merül csak fel a – szintén a műfaji sajátosságok miatt jelentkező – azonos szerkezetű kezdő sorok előadásbeli megoldásának problematikája, illetve – mint minden szöveg esetében – előtérbe kerül az a kérdés is, hogy mennyiben kell többletet adnia a szavalónak a vershez: amennyiben úgy állapítja meg, hogy veszített olvasástartalmából azáltal, hogy csak elhangozva kerül a befogadók elé, próbát kell-e tennie kompenzálásra. A látszólag abszolút sikert ígérő szövegek elmondása tehát több fokozatban is választút elé állíthatja elmondóját, hiszen még a közönséggel szembesülve is megfontolandó lehet bizonyos fokú módosítás.

Gáti József *A versmondás* című kötetében egyfajta ideális megszólaltatási változat kialakítására törekszik, a szövegpéldák részletes elemzése pedig más versek esetében is kiindulópontként szolgálhat, a Magyar Versmondók Egyesülete által nemrégiben megjelentetett kiadvány (KISS–TÓTH–TÓTH 2010) pedig a vers megszólaltatójának a saját értelmezésből való kiindulást javasolja. Ugyanakkor a vershez mint formához való hűség szinte minden esetben hangsúlyt nyer, a kötöttségek és lehetőségek arányba állítása marad tehát a többismeretlenes egyetlen megoldásához hasonló feladat, amely azonban ebben az esetben több jó eredmény lehetőségét is nyitva hagyja.

VERSMUTATÓ

- ILLYÉS Gyula 2002. *Bartók = Hűtlen jövő*. Budapest
 KOSZTOLÁNYI Dezső 2003. *Akarsz-e játszani?* = Ferencz Győző szerk. *A magyar költészet antológiája*. Budapest
 KÖLCSEY Ferenc 2003. *Hymnus* = Ferencz Győző szerk. *A magyar költészet antológiája*. Budapest
 VARRÓ Dániel 2002. *Tizenegy limerik*
<http://www.holmi.org/2002/12/varro-daniel-tizenegy-limerik> (2015. 10. 01.)
 VARRÓ Dániel 2013. *Gasztronómiai limerickek*
<https://www.facebook.com/varrodaniofficial/posts/441840239223644> (2015. 10. 01.)

IRODALOM

- BÖHM Edit szerk. 1989. *A vers szószólói*. Budapest
 CRUMP, Geoffrey 1953. *Speaking Poetry*. London
 GÁTI József 1973. *A versmondás*. Budapest
 JÓCSIK Lajos 1939. *Két himnusz* = *Nyugat* 10. szám
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00645/20780.htm>
 KISS László–TÓTH Erzsébet–TÓTH Zsuzsanna 2010. *Keltsd életre! I*. Budapest
 LATINOVIČS Zoltán 1979. *Verset mondok*. Budapest
 SZEPES Erika–SZERDAHELYI István 1981. *Verstan*. Budapest

FELHASZNÁLT HANGANYAGOK

ILLYÉS Gyula 1998. *Bartók*. Elmondja: Gáti József, Papp Zoltán, Sinkovics Imre, Illyés Gyula = *Varietas Delectat* 2. CD

Live Presentation of Poetry as a Way of Verse Interpretation

Presenting poetry orally always entails a certain approach, a kind of interpretation, since the person delivering it inevitably bonds with the poem.

The study is centered on this interpretative momentum: while looking into its features, it focuses on its determining factors, searching for any surplus which can serve this way of approach.

Serving the objective of the study, poems that are specific and comply with the topic have been chosen (Ferenc Kölcsey *Hymnus*, Illyés Gyula *Bartók*, Dezső Kosztolányi *Akarsz-e játszani?*, Dániel Varró *Tizenegy limerik* and *Gasztronómiai limerik*) to assess to what extent any version of live interpretation can be determined, how much a text can limit the possibilities of oral interpretation.

Key words: recitation of poetry, live presentation of poetry, interpretation, live presentation of poetry as interpretation, variations of recitation, typical live presentation

Glasna interpretacija kao mogućnost tumačenja pesama

Meritorno kazivanje pesama u svakom slučaju ide pod ruku sa momentom tumačenja, naime osoba koja vrši interpretaciju neizbežno stupa u kontakt sa datom pesmom.

U centru pažnje aktuelnog rada stoji upravo ovaj moment interpretacije: u toku razmatranja njenih karakteristika teži se da se osvetle njeni determinišući faktori, odnosno traže se eventualne dodatne informacije kojima ovaj način pristupa može da posluži u interpretaciji.

Stavljajući pod lupu pesme odabrane za predmet istraživanja (Kölcsey Ferenc *Hymnus*, Illyés Gyula *Bartók*, Kosztolányi Dezső *Akarsz-e játszani?*, Varró Dániel *Tizenegy limerik* i *Gasztronómiai limerik*), koje u relaciji posmatrane teme iz različitih aspekata mogu da se smatraju karakterističnim, traži se odgovor i na pitanje u kolikoj meri može da se odrede pojedine tipične varijante interpretacije ovih pesama uživo, u kojoj meri može jedan tekst da determiniše mogućnosti koje prate njegovu glasnu interpretaciju.

Ključne reči: kazivanje pesama, glasna interpretacija pesama, glasna interpretacija pesama kao tumačenja, varijante glasne interpretacije, tipične glasne interpretacije

Beérkezés időpontja: 2015. 10. 21.

Közlésre elfogadva: 2015. 10. 30.